

Artur BORCUCH

Relacje między wykluczeniem społecznym a wykluczeniem finansowym

Wstęp

Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem, które niesie z sobą wiele istotnych implikacji, przede wszystkim socjologicznych oraz ekonomicznych. Jednym z „podstawowych” aspektów wykluczenia społecznego jest wykluczenie finansowe (wykluczenie w dostępie do usług finansowych).

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka wykluczenia społecznego i wyodrębnienia w jego obszarze wykluczenia finansowego. W ostatniej części artykułu zaprezentowano ofertę niektórych usług finansowych (możliwość założenia konta, uzyskania kredytu, ubezpieczenia na życie) skierowanych do seniorów – kategorii społecznej, zagrożonej wykluczeniem finansowym w Polsce.

1. Wykluczenie społeczne – aspekt teoretyczny

Pojęcie wykluczenia społecznego po raz pierwszy pojawiło się na początku lat 60. XX wieku we Francji. Służyło ono do przedstawienia sytuacji życiowej osób, które były nieobjęte ubezpieczeniem społecznym. Zaliczono do nich osoby psychicznie i fizycznie upośledzone, starsze i schorowane, narkomanów oraz rodziny patologiczne. W latach 80. pojęcie to zostało „poszerzone” o inne formy upośledzenia społecznego – m.in. chronicznie bezrobotnych, którzy tracą więź z innymi członkami społeczeństwa. Dalszy rozwój badań wykluczenia społecznego rozszerzał je na ubogich emigrantów, zamieszkujących przedmieścia wielkich miast, co już sytuowało omawiane pojęcie w konkretnej przestrzeni. W la-

tach 90. XX wieku koncepcja wykluczenia społecznego „przekroczyła” wymiar materialny, przez co w jej ramach zaczęto podkreślać zanikanie więzi społecznych¹.

Ogólnie przyjmuje się, iż wykluczenie społeczne dokonuje się w procesach gospodarczych, politycznych i kulturowych. Przyglądając się bliżej procesom gospodarczym, można wyróżnić następujące przyczyny:

- Wykluczenia z rynku wymiany występują na „podstawowych rynkach”, które determinują generowanie dochodów i redukowanie ryzyk (rynek pracy, kredytu i ubezpieczeń). Powodem wykluczeń jest to, że dostosowania cenowe nie „oczyszczają” rynków. Stąd wynika występowanie racjonowania opartego na urządzeniach sprawdzających i procedurach selekcyjnych. Ludzie, którzy są zdolni i chcą uczestniczyć w wymianie rynkowej, są z niej wykluczani lub „zmuszani” do przenoszenia się do tych jej segmentów, które są bardziej ryzykowne lub mniej zyskowne. Na rynku kredytów spowodowane jest to zjawiskiem odwrotnej selekcji i negatywnymi motywacjami. Na rynku pracy wynika zaś z płacenia wyższych wynagrodzeń w celu zapewnienia godnych zaufania pracowników i stworzenia nadwyżki podaży, działającej jako urządzenie dyscyplinujące. Na rynkach ubezpieczeń jest to spowodowane istnieniem niemierzalnego ryzyka².

Warto podkreślić, iż główny wkład perspektywy wykluczenia społecznego polega m.in. na tym, że bada się instytucje jako mechanizmy wykluczania i inkluzji. Ponadto pokazuje się, jak instytucje kształtują związki między zmianą makro gospodarczą, wzrostem lub recesją, a losami jednostek, gospodarstw domowych i całych zbiorowości³.

Analizując problematykę wykluczenia społecznego, na uwagę zasługują również pojęcia marginalizacji, marginalności społecznej i ekskluzji społecznej oraz ubóstwa. Przeciwnością powyższych pojęć jest natomiast włączenie społeczne lub inkluzja społeczna.

Tabela 1. Synonimy i antonimy wykluczenia społecznego oraz pojęć powiązanych

Synonimy i słowa powiązane znaczeniowo z tytułowym pojęciem	Antonimy, słowa o przeciwnym znaczeniu
Marginalność, marginesowość, marginalizacja	Demarginalizacja, partycypacyjność, uczestnictwo
Wyłączenie, ekskluzja	Włączenie, inkluzja

¹ A. Stańko, *Wykluczenie społeczne z rynku pracy w krajach Unii Europejskiej*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2008, nr 72, s. 39.

² Ch. Gore, J.B. Figueiredo, *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, „Polityka Społeczna” 2003, nr 5, s. 12.

³ Ibidem, s. 13.

Tabela 1. Synonimy i antonimy... (cd.)

Synonimy i słowa powiązane znaczeniowo z tytułowym pojęciem	Antonimy, słowa o przeciwnym znaczeniu
Dezintegracja, segregacja, separacja, odosobnienie, alienacja, atomizacja, izolacja, wykozerzenie	Integracja, spójność, spoistość, reintegracja, asymilacja, akomodacja, akulturacja, zakozzenie
Peryferyzacja, gettyzacja	Deperyferyzacja, degettyzacja, kohezja
Defaworyzacja	Uprzywilejowanie
Dezafiliacja	Afiliacja
Deklasacja, degradacja	Awans
Destabilizacja, niepewność, dezorganizacja	Stabilizacja, organizacja
Uprzedmiotowanie, uzależnienie	Upelnomocnienie, upodmiotowanie, usamodzielnienie

Źródło: R. Szarfenberg, *Pojęcie wykluczenia społecznego. Wykład 2*, http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf [stan z 14.03.2008 r.].

Wśród wymienionych określeń na szczególną uwagę zasługują – wykluczenie społeczne oraz ubóstwo. Generalnie rzecz ujmując, ubóstwem będziemy określali sytuację, w której gospodarstwo domowe nie dysponuje wystarczającymi środkami pieniężnymi, pozwalającymi na zaspokojenie swoich potrzeb⁴.

Wykluczenie społeczne jest związane z ubóstwem, zaś deprywacja potrzeb podstawowych i materialnych może prowadzić do społecznego wykluczenia. Trzeba jednak podkreślić, iż wykluczenie społeczne nie zawsze jest synonimem ubóstwa. Wynika to z faktu, iż kategorię ubóstwa stosuje się coraz częściej w polityce społecznej, a ta ogranicza się do zwalczania ubóstwa materialnego i pomagania ubogim. Wykluczenie społeczne obejmuje natomiast nie tylko proces deprywacji potrzeb podstawowych, ale również uwzględnia zagadnienia partycypacji społecznej (integracja obywatelska, mniejsze zróżnicowanie pod względem ekonomicznym, system zabezpieczenia społecznego)⁵. Warto również podkreślić, iż ubóstwo może być uznawane za przyczynę, jak i skutek wykluczenia, za jeden z jego wymiarów i stopni (oraz odwrotnie, wykluczenie jako wymiar lub stopień ubóstwa)⁶.

⁴ T. Panek, *Ubóstwo i nierówności dochodowe*, [w:] *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007, s. 296.

⁵ E. Krakowińska, *Społeczne skutki transformacji gospodarki – polska bieda*, [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego w Polsce 2006+*, red. K. Ryć, M. Dusza, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 203.

⁶ R. Szarfenberg, *Pojęcie wykluczenia społecznego. Wykład 5*, źródło: http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf [stan z: 14.03.2008 r.].

Jak można zaobserwować, relacja między materialnym ubóstwem i wykluczeniem społecznym jest niezmiennie istotna, niemniej jednak może być ona rozumiana w różny sposób. A zatem wykluczenie społeczne może:

- zastępować ubóstwo jako opis osobistego upośledzenia;
- być elementem brany pod uwagę przy obliczaniu linii ubóstwa na podstawie dochodu lub konsumpcji;
- być szczególnym sposobem konceptualizacji ubóstwa, który podkreśla proces, wielowymiarowość, standardy społeczne i heterogeniczność ubogich;
- być konsekwencją materialnego ubóstwa;
- być przyczyną materialnego ubóstwa;
- być pojęciem normatywnym, które jest oparte na wizji sprawiedliwości społecznej odmiennej od tej, która dominuje w utylitarystyce, będącym podstawą większości (choć nie całości) myślenia o ubóstwie⁷.

Tabela 2. Relacja pomiędzy ubóstwem a wykluczeniem społecznym

Przedmiot analizy	Jednostki, gospodarstwa domowe	Całe społeczności i większe obszary
Rodzaj deficytu	Brak wystarczających zasobów materialnych	Odmowa realizacji praw; brak bardziej abstrakcyjnych elementów, takich jak społeczne zaangażowanie, integracja czy władza; deficyt uczestnictwa w społeczeństwie; deficyt kapitału społecznego
Główny kontekst	Dystrybucja zasobów w społeczeństwie, nierówność dochodów i majątku pomiędzy jednostkami i gospodarstwami domowymi, przyzwoity poziom życia	Relacje i stosunki władzy (politycznej, ekonomicznej i kulturowej) między jednostkami, zbiorowościami, grupami i państwem, wzmocnienie pozycji grup zdominowanych
Rodzaj naruszanych praw	Prawa socjalne	Prawa obywatelskie (osobiste, polityczne)
Trwałość sytuacji	Tymczasowe pogorszenie	Długotrwałość, z hipotezami dotyczącymi wielopokoleniowości
Perspektywa czasowa	Statyczna (stan)	Dynamiczna, proces degradacji, deklasacji
Stopniowalność	Stopniowalne – mniej lub bardziej ubodzy	Niestopniowalne – jakościowe zerwanie więzi z resztą społeczeństwa; albo włączony, albo wykluczony
Uwzględnianie prawdopodobieństwa	Nie uwzględniane, pewność przy orzekaniu o ubóstwie	Uwzględniane, często mowa o podatnych i zagrożonych wykluczeniem, a nie o wykluczonych

⁷ Ch. Gore, J.B. Figueiredo, op. cit., s. 2–3.

Tabela 2. Relacja... (cd.)

Przedmiot analizy	Jednostki, gospodarstwa domowe	Całe społeczności i większe obszary
Liczba uwzględnianych wymiarów	Jednowymiarowość (wymiar pieniężny)	Wielowymiarowość
Pomiar i rodzaj wskaźników	Łatwo mierzalne; wskaźniki pieniężne (ubóstwo jako dochód poniżej granicy uznanej za minimum)	Trudno mierzalne; stosowanie wielu rodzajów wskaźników jednocześnie, pomiar procesu
Przyczyny	Niezaspokojenie potrzeb, nierówności w dostępie do zasobów	Dyskryminacja w dostępie do instytucji integrujących
Typ społecznej stratyfikacji i kierunek mobilności	Pionowa (wyższe i niższe klasy); mobilność z góry do dołu	Pozioma (grupy wewnątrz, w centrum i grupy na zewnątrz, peryferie); mobilność z kręgów wewnętrznych do zewnętrznych
Sugerowane remedium	Transfery socjalne (minimalny dochód gwarantowany), polityka bezpieczeństwa socjalnego, strategia bezpośredniego zaspokajania potrzeb	Usługi społeczne (instrumenty aktywizacyjne), polityka zatrudnienia, polityka edukacyjna, polityka wielokulturowości i upodmiotowienia, strategie usamodzielniające
Dyscyplina akademicka	Ekonomia	Socjologia
Ujęcie filozoficzne	Utylitaryzm	Teoria sprawiedliwości społecznej
Podejście badawcze	Ilościowe i przekrojowe (przedstawiające obraz sytuacji w danym momencie)	Ilościowe i panelowe (badania powtarzane na tej samej zbiorowości, ujmuje dynamikę sytuacji poszczególnych jednostek i grup, i pozwalające wyróżnić wykluczonych), jakościowe (np. wywiady biograficzne z wykluczonymi)

Źródło: R. Szarfenberg, *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, <http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/umiws.pdf> [stan z: 22.11.2006 r.].

Przyjęcie stanowiska, że wykluczenie społeczne jest procesem, a nie stanem, różni się w „intuicji” języka polskiego. Istota procesu byłaby lepiej zaakcentowana, gdyby zastosowano słowo „wykluczanie”, które prowadzi do pewnego stanu, czyli wykluczenia. Kolejną cechą tego procesu jest to, iż nie da się go opisać za pomocą wyłącznie jednego wskaźnika, w szczególności takiego, który wiązałby się tylko z dochodami i/lub wydatkami⁸.

⁸ R. Szarfenberg, op. cit., s. 6.

Wspólne cechy definicji wykluczenia zestawione zostały w raporcie z ewaluacji programu UE Poverty3. Zgodnie z wynikami tego raportu, wykluczenie społeczne:

- jest to proces dynamiczny i wielowymiarowy; jest często zjawiskiem kumulatywnym, prowadzącym do wielowymiarowej deprywacji;
- przejawia się brakiem lub niewystarczającym poziomem uczestnictwa w głównym nurcie społeczeństwa i dostępu do najważniejszych systemów społecznych (rynek pracy, edukacja, opieka medyczna, zabezpieczenie społeczne);
- może przejawiać się/skutkować zerwaniem więzi rodzinnych, społecznych; utratą poczucia sensu i tożsamości;
- niesie z sobą zagrożenie związane z powielaniem modelu i „dziedziczeniem” pewnych cech, warunkujących pokoleniowy charakter wykluczenia⁹.

Powyższe interpretacje warto poszerzyć o koncepcję H. Silver, która dokonała „rozbioru” zastosowań pojęcia wykluczenia społecznego w oparciu o literaturę dotyczącą krajów przemysłowych, przez co zidentyfikowała trzy paradygmaty w tej sferze. Pierwszym jest paradygmat solidarności, gdy porządek społeczny opiera się na zbiorze podzielanych wartości moralnych, łączących jednostki ze sobą. Bycie wykluczonym społecznie oznacza nieobecność takich powiązań, zerwanie społecznych więzi między jednostką i społeczeństwem. W paradygmacie specjalizacji, społeczeństwa składają się z jednostek, które są podmiotami praw i obowiązków oraz mają różne interesy i możliwości. Społeczna integracja jest oparta na dobrowolnie kształtowanych relacjach między jednostkami, a wykluczenie społeczne odzwierciedla wybory i „zakłócenia” w systemie – dyskryminację, niesprawności rynku i nieegzekwowane uprawnienia. Trzeci to paradygmat monopolu, w ramach którego społeczeństwo jest złożone z różnych grup o sprzecznych interesach. Główną troską tych grup jest kontrolowanie i ochrona własnych zasobów przed „obcymi”. W tym kontekście wykluczenie jest rezultatem społecznego „zamknięcia”, dającego dostęp do zasobów „wybranych” społecznościom lub uprawnionym grupom¹⁰.

⁹ M. Muras, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2006, s. 237.

¹⁰ Ch. Gore, J.B. Figueiredo, op. cit., s. 2.

Tabela 3. Definiowanie wykluczenia społecznego w oparciu o projekt IILS/UNDP przez wybrane kraje świata

Kraj	Definicja
Peru	Wykluczenie społeczne to niezdolność do uczestnictwa w uznawanych za ważne aspektach życia społecznego – gospodarczych, politycznych i kulturowych. Skrajne wykluczenie społeczne występuje, gdy niezdolności do uczestnictwa w tych trzech wymiarach życia społecznego mają bardziej charakter wzajemnych wzmocnień niż równoważenia się
Indie	Wykluczenie społeczne to odmowa podstawowych praw socjalnych, zapewniających obywatelom pozytywną wolność do uczestnictwa w życiu społecznym i ekonomicznym, i przez to nadających znaczenie ich podstawowym wolnościom negatywnym
Tajlandia	Wykluczenie społeczne jest to proces erozji uznania i szacunku dla praw obywatelskich, od których zależą środki do życia i jego poziom. Związane jest to z konfliktami i negocjacjami społecznymi, w których atakuje się i broni określonych uprawnień
Rosja	Wykluczenie społeczne jest zarówno obiektywną, jak i subiektywną cechą ludzkiego życia. W sensie obiektywnym charakteryzuje się materialną depryzacją i naruszaniem praw socjalnych (włączając w to prawa zatrudnionych i bezrobotnych). Jako uczucie subiektywne cechuje się poczuciem społecznej niższości lub utratą wcześniejszego statusu społecznego
Tanzania	Wykluczenie społeczne jest zarówno stanem, jak i procesem. Jako stan jest równoznaczne z relatywną depryzacją, jako proces odnosi się do społecznie kształtowanych struktur i procesów, które utrudniają części populacji dostęp do zasobów gospodarczych, do dóbr społecznych i do instytucji określających ich los
Jemen	Wykluczenie społeczne jest przeciwieństwem społecznej integracji. Jest ono obecne, gdy niektóre jednostki i grupy nie mogą uczestniczyć lub nie są uznawane za pełnych i równych członków społeczeństwa w lokalnej społeczności lub na poziomie narodowym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ch. Gore, J.B. Figueiredo, *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, „Polityka Społeczna” 2003, nr 5, s. 7.

Zaprezentowane w powyższej tabeli definicje wykluczenia społecznego mają wiele cech wspólnych. Po pierwsze, wykluczenie społeczne jest doświadczanym przez jednostki i grupy stanem „zło-bycia” i upośledzenia rozumianego jako uprzedmiotowienie i niezdolność. W kategoriach dobrobytu wykluczenie społeczne wyraża się w jego niskim poziomie oraz niskim poziomie użyteczności i szczęścia. W perspektywie podmiotowości, czyli niezdolności do robienia pewnych rzeczy, a szczególnie do znalezienia pracy i zarabiania na życie, a także niezdolności do osiągnięcia minimalnego standardu warunków pracy, do wysuwania roszczeń, poprzez które realizowane są uprawnienia i do uczestnictwa politycznego. Po drugie, wykluczenie społeczne jest cechą struktury społeczeństw i wyraża się w utrwalonych wzorach stosunków społecznych, w których jednostki i grupy pozbawiane są dostępu do dóbr, usług, aktywności i zasobów

związanych z obywatelstwem, które rozumiane jest jako członkostwo w społeczeństwie i uczestnictwo w życiu społecznym i ekonomicznym. Po trzecie, wykluczenie społeczne może być analizowane zarówno jako stan, jak i proces. Pierwsze podejście oferuje sposób opisu tego zjawiska i może być zastosowane np. do określania sytuacji permanentnego wykluczenia. W drugim podejściu mamy koncentrowanie się na mechanizmach, które kreują lub odtwarzają wykluczenie oraz na tym, jak ubóstwo i deprywacja związane są ze zmianami strukturalnymi w gospodarce i w społeczeństwie¹¹.

2. Wykluczenie finansowe – aspekt teoretyczny

Wykluczeniem finansowym nazywamy niezdolność pewnych grup społecznych do dostępu do systemu finansowego. Określone grupy w społeczeństwie są niezdolne do uzyskania usług finansowych – poprzez to poszerzają różne sposoby postrzegania wykluczenia społecznego. Finansowe wykluczenie jest niezmienne związane z biedniejszymi członkami społeczeństwa. Znacząca liczba osób z niskim dochodem jest wykluczona z oferowanych na rynku usług finansowych, m.in. kredytów, ubezpieczeń czy rachunków depozytowych¹².

Powody wykluczenia można określić następująco:

- samowykluczenie (poczucie niemożności sprostania wymogom instytucji finansowych);
- brak dostępu (negatywna weryfikacja przez instytucję finansową);
- wykluczenie z powodów formalnych (brak danych identyfikujących);
- wykluczenie z powodu cen i warunków świadczenia usług finansowych (marginalizacja)¹³.

Ograniczenia wykluczenia finansowego należy natomiast upatrywać w upowszechnieniu obrotu bezgotówkowego oraz likwidacji barier utrudniających dostęp do usług bankowych m.in. poprzez:

- zwiększenie edukacji w zakresie zalet obrotu bezgotówkowego;
- zwiększenie możliwości korzystania z tanich i bezpiecznych usług bankowych osobom niekorzystającym dotąd z usług bankowych;
- usunięcie barier ograniczających dostęp do usług finansowych osobom biednym lub z niepełnosprawnością;

¹¹ Ibidem, s. 7–8.

¹² S. Carbó, E.P.M. Gardener, P. Molyneux, *Financial Exclusion*, Palgrave Macmillan, Hampshire – New York 2005, s. 4.

¹³ A. Borcuch, *Společności wirtualne a wirtualny obieg pieniądza*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 112.

- poszerzenie infrastruktury usług bankowych i rozliczeniowych w celu aktywizowania obrotu bezgotówkowego wśród mieszkańców mniejszych miast i wsi¹⁴.

Jedną z kategorii społecznych zagrożonych wykluczeniem finansowym są osoby starsze (emeryci, renciści). Osoby starsze zazwyczaj pobierają pieniądze od listonosza, przez co nie mają potrzeby posiadania konta bankowego, jak również nie potrzebują kart płatniczych do dokonywania zapłaty.

Mając na uwadze osoby starsze, niektóre banki w Polsce skierowały do nich swoją ofertę w zakresie rachunków depozytowych. Najpopularniejszym kontem dla seniorów jest Nestor, oferowany przez Bank Pocztowy. Interesującą ofertę prezentuje również Getin Bank. Konto Senior w tym banku może założyć już osoba po 55. roku życia (opierając się na wypowiedzi W. Surego z Getin Banku, można zaznaczyć, iż ok. 30% posiadaczy konta Senior ma kartę debetową, 40% osób posiadających kartę debetową korzysta z niej do płatności bezgotówkowych, a ponad 70% wypłaca gotówkę z bankomatów; płatności przelewem dokonuje co trzeci posiadacz tego konta). Swoją ofertę dla osób starszych ma również Bank BPS, oferując konto Senior. Najmłodszym kontem dla seniorów jest propozycja BZ WBK. Konto Aktywni 50+ przeznaczone jest już dla osób po 50. roku życia. Warto podkreślić, iż rachunki depozytowe to jedna z form usług finansowych. Dużo gorzej prezentuje się kwestia kredytów, jakie mogą otrzymać osoby starsze. Chociaż emeryci uchodzą za rzetelnych i lojalnych klientów, którzy sumiennie płacą swoje zobowiązania, wcale nie jest im łatwo dostać kredyt. Świadczenia z ZUS wpływają regularnie, ale nie są wysokie w porównaniu do zarobków. Przeszkodą jest również wiek. Banki niechętnie udzielają kredytów osobom starszym, chyba że na niskie sumy. Przy wyższych mogą zażądać dodatkowego zabezpieczenia, na przykład hipotecznego. W efekcie seniorzy pożyczają pieniądze dzięki kartom rozprawdzanym przez hipermarkety. Ostatnim instrumentem wartym odnotowania są ubezpieczenia na życie. Na polskim rynku niezmiennie trudno znaleźć firmę asekuracyjną, która objęłaby seniora ubezpieczeniem na życie. Ogólne warunki ubezpieczenia w umowach mówią z reguły o osobach do 65. roku życia. Oczywiście można je negocjować, licząc się jednak z wyższą składką¹⁵.

¹⁴ Ibidem, s. 193.

¹⁵ K. Izdebska, *Babcia z kartą, dziadek z ubezpieczeniem*, źródło: <http://emerytury.wp.pl/kat,2752,title,Babcia-z-karta-dziadek-z-ubezpieczeniem,wid,11479950,wiadomosc.html?ticaid=18db2> [stan z: 10.09.2009 r.].

Podsumowanie

Zjawisko wykluczenia społecznego jest w literaturze definiowane wielowymiarowo. Ogólnie rzecz ujmując, wykluczenie społeczne oznacza brak lub ograniczenie uczestniczenia w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym. Wykluczenie społeczne jest powiązane w istotny sposób z ubóstwem. Trzeba jednak podkreślić, że nie można postawić znaku równości pomiędzy tymi zjawiskami. Osoby ubogie nie muszą być wykluczone i odwrotnie – osoby wykluczone niekoniecznie są ubogie. Analizując wykluczenie społeczne z perspektywy życia gospodarczego, na szczególną uwagę zasługuje wykluczenie finansowe. Wykluczeniem tym objęci są m.in. seniorzy. W Polsce osoby te mają poważne trudnienia w zakresie uzyskania kredytu oraz ubezpieczenia na życie. Biorąc z kolei pod uwagę możliwość założenia rachunku depozytowego, można dostrzec ofertę wybranych banków skierowaną do tej grupy społeczeństwa.

Bibliografia

- Borcuch A., *Spoleczności wirtualne a wirtualny obieg pieniądza*, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Carbó S., Gardener E.P.M., Molyneux P., *Financial Exclusion*, Palgrave Macmillan, Hampshire – New York 2005.
- Gore Ch., Figueiredo J.B., *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, „Polityka Społeczna” 2003, nr 5.
- Izdebska K., *Babcia z kartą, dziadek z ubezpieczeniem*, źródło: <http://emerytury.wp.pl/kat,2752,title,Babcia-z-karta-dziadek-z-ubezpieczeniem,wid,11479950,wiadomosc.html?ticaid=18db2> [stan z: 10.09.2009 r.].
- Krakowińska E., *Spoleczne skutki transformacji gospodarki – polska bieda*, [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego w Polsce 2006+*, red. K. Ryć, M. Dusza, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Muras M., *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2006.
- Panek T., *Ubóstwo i nierówności dochodowe*, [w:] *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.
- Stańko A., *Wykluczenie społeczne z rynku pracy w krajach Unii Europejskiej*, [w:] „*Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*” 2008, nr 72.

Szarfenberg R., *Pojęcie wykluczenia społecznego. Wykład 2*, źródło: http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf [stan z: 14.03.2008 r.].

Streszczenie

Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem, które niesie z sobą wiele istotnych implikacji, przede wszystkim socjologicznych oraz ekonomicznych. Jednym z „podstawowych” aspektów wykluczenia społecznego jest wykluczenie finansowe (wykluczenie w dostępie do usług finansowych). Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka wykluczenia społecznego i wyodrębnienia w jego obszarze wykluczenia finansowego.

Summary

The Relationship between Social Exclusion and Financial Exclusion

Social exclusion is phenomenon that carries many essential implications, especially sociological and economic. One of the “basic” social exclusion forms is financial exclusion (exclusion in access to financial services). The main objective of this article is to present the social exclusion problems within the area of financial exclusion.